

VĚTŠINA Z NÁS „V NĚCO“ PŘECE JEN VĚŘÍ. Rozhovor se Zdeňkem Vojtíškem.

Marta LÉBLOVÁ
Katedra filozofie, FF ZČU v Plzni

Zdeněk Vojtíšek

Katedra psychosociálních věd a speciální etiky Husitská teologická fakulta, UK

Vystudoval jste učitelství češtiny a angličtiny, doktorát máte z bohemistiky... Co vás vedlo ke studiu nových náboženských hnutí? Jaký byl prvotní impuls?

Během studia jsem konvertoval ke křesťanství a toužil jsem se dozvědět víc o něm i o ostatních náboženstvích, a tak jsem tajně navštěvoval teologické a religionistické přednášky prof. Hellera na evangelické fakultě. Nikdy jsem se vlastně nepřestal divit, co vede dnešního člověka ke konverzi, proč zrovna mne Ježíšovo poselství totálně přemohlo a proč to bylo právě toto poselství. Proto mne vždy zajímala současná žitá náboženství a vše kolem nich. Z politických důvodů jsem nemohl pokračovat na poli bohemistiky, ačkoli jsem ji měl a mám velmi rád. Po roce 1989 jsem nabyl přesvědčení, že se v tomto oboru personálně skoro nic nezměnilo, a tak jsem na své předchozí studium už navazovat ani nechtěl. Postupně a klopotně jsem se dostával k religionistice jako k akademickému oboru.

Jak probíhá studium nějaké náboženské skupiny, resp. jak tyto skupiny studujete vy? Jak navazujete kontakt se skupinou, jak probíhá rozhovor atd.?

Nových náboženských hnutí je mnoho desítek, takže není možné skutečně studovat všechna. Mám jenom jedno, které je mým dlouhodobým a stabilním zájmem – hnutí Grálu. O ostatních průběžně pouze shromažďuji a třídím písemné materiály (a samozřejmě je podle možností čtu) – primární zdroje, odborné studie, ale třeba i novinové články. S tímto materiálem pak nárazově pracuji. Sednu si k těmto zdrojům a soustředím se na ně, když chci sám napsat nějakou studii. Podobně je to i s živými kontakty – snažím se průběžně navštěvovat různá setkání, která nová náboženská hnutí pořádají, a průběžně a podle možností se seznamuji s jejich představiteli i ostatními stoupenci. A v jednu chvíli tyto své známé zase pozvu třeba na seminář nebo jiným způsobem jednorázově využiji to, co jsem průběžně získal.

Stane se, že se s vámi odmítnou bavit?

Hloubka těchto kontaktů je pochopitelně různá: na jedné straně škály je opravdové přátelství, které se v několika málo případech mezi námi rozvinulo, na druhé straně je pak odmítnutí. Všechny tyto vztahy se také vyvíjejí a zdá se mi, že snad skoro ve všech případech k lepšímu. Odmítnutí, na něž se ptáte, dlouhodobé, naprosté a neměnné zažívám ve vztahu s lidmi z pouze jednoho hnutí. Mrzí mne to ale o to víc, že na tomto odmítnutí cítím určitou vinu.

Jaké máte vztahy se členy těchto skupin?

Naprostá většina vztahů na té škále by se dala označit za respektující. Snad tito moji partneři vědí, že opravdu chci poznat jejich hnutí hlouběji, že jim chci rozumět, že se rád od nich nechám poučit a že rád změním názor, pokud něco tvrdím nepřesně.

Při sčítání lidu v roce 2001 z asi 10 mil. 6 mil. obyvatel uvedlo, že jsou bez vyznání. Jak byste definoval víru?

Víru chápu velmi široce: jako výklad tohoto světa, jako klíč, jímž se pokoušíme tomuto světu rozumět tak, aby nám dával smysl. (V této víře je i důvěra, že nějaký smysl má.) Většina těchto výkladů světa počítá s nějakou přesahující (transcendentní) skutečností. Pak můžeme mluvit o náboženství. Myslím, že toto slovo má být použito i tehdy, když si člověk neuvědomuje, že jeho výklad světa počítá s nějakou transcendentní skutečností a že je vlastně náboženský, a bránil by se ho nazvat náboženstvím. Naproti tomu vyznání je pak už ujasněná, reflektovaná podoba některé konkrétní náboženské tradice, uchovávaná nejčastěji prostřednictvím nějakého duchovního společenství. – A teď k tomu sčítání: v mém pohledu je skoro nemožné žít bez víry. Poměrně málo lidí ale také žije bez náboženství – většina z nás při uvažování dříve či později dospěje k tomu, že „v něco“ vlastně přece jen věří. Zároveň je ale dnes, v době široké náboženské plurality, velmi těžké identifikovat se s jedním konkrétním vyznáním, na němž nám navíc může vadit, že bylo formulováno v jiné době a na jiném místě. A ještě těžší je výlučně se připojit k některému náboženskému společenství a vyrovnat se např. s jeho (často pohnutou) historií. Takže (jak tomu rozumím) u nás nemusí být zdaleka 6 milionů lidí bez víry, ale bez schopnosti nebo ochoty rozhodnout se pro jedno z vyznání, nebo se dokonce přihlásit k některé instituci (u nás nejčastěji k církvi).

Jaká je současná náboženská scéna v ČR? Jaký je zájem o nová náboženská hnutí v ČR? Vznikají v současné době nová náboženská hnutí nebo sekty?

Myslím, že duchovní hledání a zájem o alternativy v oblasti náboženství nijak neutichá. Náboženská scéna je velmi živá, velmi dynamická. Nová hnutí vznikala vždy a současná doba je v tomto směru jistě jednou z nejplodnějších. Takže z hlediska aktérů je na té scéně živo. Naopak diváci (tedy ti, kdo se pohybu na této scéně přímo neúčastní) projevují dnes podstatně menší zájem o alternativní náboženství než třeba před deseti lety. Mezi důvody může být jednak to, že naši společnost dnes už mnoho jevů nepřekvapí, nebo to, že poněkud utichly ohlasy velkých tragédií, které se v souvislosti s novými náboženskými hnutími v 90. letech odehrály.

Jak je možné definovat sektu? Jaký je rozdíl mezi sektou a náboženským hnutím?

Mám za to, že sektu nelze dost dobře definovat, protože tento pojem nevyjadřuje nic jiného než vztah, který mají příslušníci většiny k nové, nezačleněné a dosud nerespektované náboženské menšině. A tento vztah je špatný: slovo „sekta“ vyjadřuje distancování se, pohrdání a přesvědčení o tom, že ona menšina je deviantní, zatímco zbožnost či bezbožnost většiny je normální. Tento vztah (a tedy i používání slova „sekta“) je relativní vzhledem k času i místu: jedna náboženská skupina může být nazývána „sektou“ teď, ale nemusí být tak nazývána za deset let; může tak být nazývána tady, ale nikoli třeba v Japonsku atd. Ne všechna nezačleněná, nerespektovaná, menšinová náboženská hnutí (užíváme pro ně souhrnný pojem „nová náboženská hnutí“) tedy mají v určité společnosti postavení „sekty“ - záleží na té společnosti, jak je vnímá, jak je přijímá, do jaké míry se jí obává atd.

Jaký je v současnosti zájem o vstup do sekt nebo náboženských hnutí? Co vede lidi ke vstupu do sekty?

Na tomto zájmu je mnoho stejného jako na zájmu o tradiční, etablovaná náboženství: je to podle mé zkušenosti komplex, složený ze touhy nalézt náboženské odpovědi na otázky existence, ze touhy nalézt společenství, které by uspokojilo a mohlo obohatit, a z touhy snížit duševní napětí, vyvolané nejistotou. Protestní postoj hledajícího, např. protest proti rodičům, tradičním institucím, obecným normám, běžnému životnímu stylu apod., může tohoto hledajícího zavést k protestním, nezačleněným náboženským hnutím, tedy třeba k těm, které větší nová společnost odsuzuje jako „sekty“.

Můžete jmenovat nějaké sekty působící v ČR, před kterými je nutné mít se na pozoru?

Raději bych nejmenoval a jenom řekl, že je třeba se mít na pozoru před každým zjednodušováním, před duchovními „zkratkami“, rychlými odpověďmi, kouzelnými proutky a také před každou manipulací. Není nic krásnějšího než duchovní život. To ale není láska na jednu noc. Jde o dlouhodobé budování vztahu k tomu, co nás přesahuje. A to nejde bez poctivého dotazování se, pokorného nahmatávání, bolestného sebepoznávání, náročného vydávání sebe pro druhého, ale samozřejmě i radostného objevování a uchvacování. Doporučoval bych ostražitost vůči každé povrchnosti a nepoctivosti.

Jak lidé vnímají sekty? Stávají se vůči nim tolerantnějšími nebo lhostejnějšími?

Řekl bych, že vzrůstá tolerance u těch, kteří jsou informováni, i lhostejnost u těch ostatních. Toleranci vnímám pozitivně, lhostejnosti se bojím, protože může lehce vzplanout a změnit se v nejtemnější nenávisť.

Myslíte si, že má katolická církev v konkurenci jiných náboženských hnutí co současnému člověku nabídnout? Má ještě současnému člověku co říct? Myslíte si, že má nějakou budoucnost?

Domnívám se, že římskokatolická církev má v této společnosti velkou budoucnost a že z této budoucnosti je už i něco malého vidět. Nebude to ale samozřejmě lidová, milionová církev, do níž se lidé prostě narodí a jež tyto lidi právě tak prostě za pár desítek let pohrbí. Římskokatolická církev budoucnosti je společenstvím rozhodných, aktivních lidí se zájmem o liturgický život ve vlastním společenství i se zájmem o charitní a další službu lidem kolem nich. Tito budoucí římsktí katolíci vytvoří daleko řidší síť, než je síť současných farností, a bude jich samozřejmě méně než dnes. Ale dříve či později se pokles příslušníků této církve zastaví. Ona tak pravděpodobně zůstane naší největší náboženskou společností a pravděpodobně časem získá i potenciál k mírnému růstu.

V roce 1993 jste založil Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů a jste jejím mluvčím. Čím se tato společnost zabývá?

Jsme malým občanským sdružením, které jednak pomáhá svým členům i veřejnosti v badatelských záměrech (například tím, že má pozoruhodný archiv i menší knihovnu), jednak se věnuje osvětové činnosti (například pořádáním seminářů, na nichž vzniká kontakt mezi náboženskými společnostmi a veřejností) a jednak vykonává dobrovolnickou poradenskou činnost.

Jak probíhá poradenská činnost? Např. přijdou rodiče, jejichž potomek se „zapletl“ s nějakou „sektou“ ...

Záleží samozřejmě na tom, co si takoví rodiče přejí. Některým stačí informace o tom, jaké ono náboženské společenství je a co třeba mohou od svého potomka čekat. Jiní by si přáli, aby jejich dítě takové společenství opustilo. Těm druhým pomáháme ke smíření se situací, v níž se ocitli, a k obnovení a rozvíjení vztahu k tomu jejich příbuznému, který se jim třeba konverzí do nového náboženského hnutí odcizil. Cílem poradenství pochopitelně není, aby tento příbuzný své společenství opustil, ale aby prostřednictvím dobrých vztahů k jemu blízkým lidem vzniklo prostředí, v němž může osobnostně a duchovně růst a činit skutečně svobodná a odpovědná rozhodnutí.

Od roku 1998 existuje časopis Dingir, jehož jste ředitelem a šéfredaktorem. Kdo jsou autoři článků a jaký má časopis okruh čtenářů?

Na tvorbě časopisu se podílejí především pražští religionisté a jejich studenti. Vytváříme populárně odborný religionistický časopis, tedy takový, který by byl přístupný i veřejnosti bez religionistického vzdělání, ale se zájmem o religionistiku, především o současný duchovní život u nás.

S vydáním knihy Dana Browna se zvýšil zájem o sdružení Opus Dei. Působí toto sdružení i v ČR? Jestli ano, tak jak a kolik má členů?

Opus Dei u nás působí od roku 1991. Na vykonávání záměrů tohoto sdružení se u nás podílejí desítky lidí.

Vy sám jste členem Církve bratrské i jejím kazatelem. Učíte na Vyšší odborné škole teologické a sociální, jejímž zřizovatelem je Církev bratrská. Myslíte si, že příslušnost k nějakému náboženskému hnutí nezkrsluje religionistický pohled na náboženskou problematiku?

Vlastní duchovní život religionistově práci určitě pomáhá, protože mu dovoluje otázkám žitého náboženství lépe porozumět. Ale máte samozřejmě pravdu, že jeho pohled je jeho duchovním životem zároveň i zkreslen. Nejde ale o to, zda naše pohledy jsou zkreslené, protože jistě jsou a protože jsme na tom v této věci všichni přibližně stejně. Jde daleko spíše o to, zda jsme ochotni a schopni svá zkreslení reflektovat a své pohledy korigovat.